

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 137 2016

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien, Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2017 och för recensioner 1 september 2017. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–36–0

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2017

Bellman, Hafiz, Anakreon

Gustaf Ljunggren och världslitteraturens skala

AV ALFRED SJÖDIN

Lika ofta som man talat om den ”ojämförlige Bellman” har man jämfört honom med andra, för att upphöja honom till en svensk motsvarighet till de klassiska poeterna eller för att visa på hans tillhörighet till en tradition. En av de mer oväntade jämförelserna gjordes av lundaprofessorn Gustaf Ljunggren (1823–1905) då han i sitt verk *Bellman och Fredmans epistlar* (1867) jämförde Bellman inte bara med det traditionella objektet, den grekiske diktaren Anakreon, utan också med den persiske 1300-talsdiktaren Hafiz. Sammanställningen är intressant som vittnesmål om en tidig tillämpning av idén om en världslitteratur – ett synsätt som fram till nyligen knappast varit särskilt framträdande i den svenska litteraturforskningens historia. Men som David Damrosch påpekat utgör de senaste decenniernas intresse för globala jämförelser egentligen en återfödelse av vissa bortglömda stadier i litteraturforskningens barndom.¹ Det kan därför vara befogat att återvända till Ljunggrens verk för att få syn på en sådan alternativ och bortglömd väg i den svenska litteraturforskningens historia. Jag kommer inte själv att diskutera likheter och skillnader mellan Hafiz och Bellmans dikter. Det handlar heller inte om att utan vidare acceptera Ljunggrens synsätt, vars premisser och implicita värderingar knappast är hållbara i dag. Snarare gäller det att genom en metastudie av Ljunggrens verk visa på en aldrig helt förverkligad potential i det svenska litteraturämnet. I *Bellman och Fredmans epistlar* kan man nämligen finna en uppfattning om historiska sammanhang och relationer mellan skilda nationallitteraturer som har något att säga oss i dag.

Genom att återvända till detta tidigare skede av svensk litteraturforskning kan vi också få perspektiv på hur den komparativa komponenten av ämnet kommit att förstås. ”Litteraturvetenskap” tenderar ju fortfarande att översättas med ”comparative literature” eller motsvarande, samtidigt som vår forskning och undervisning inte organiseras genom det slags samarbete mellan språk- och litteraturinstitutioner som utgör norm i de flesta europeiska och nordamerikanska länder. Särdragen i den svenska utvecklingen har till stor del att göra med ämnets rötter i den allmänna estetiken. Som Fredrik Böök påpekade 1946 har den svenska litteraturforskningen vuxit fram utan att vara bunden till någon filologisk disciplin, och därför har det hos oss ”aldrig funnits något annat än jämförande litteraturhistoria.”² För ett litet språkområde som van-

ligtvis varit mottagande snarare än givande part i det internationella kulturutbytet, har komparatism om inte annat varit en praktisk nödvändighet. Vad man egentligen lagt in i det komparativa har dock ofta varit oklart, såväl i den internationella som i den specifikt svenska tappningen.

Om den jämförande litteraturvetenskapen verkligen hade varit komparativ på samma sätt som den komparativa filologin och den komparativa anatomin, borde den ha blivit en genealogisk disciplin som förklarade fenomen genom att föra dem tillbaka på deras avlägsna förfäder. Så blev dock inte fallet. Dess moderna historia har istället träffande beskrivits som en ”träd”-disciplin i jakt på en stam.³ Frågan om inflytande och kulturkontakter kom under en lång tid att ersätta de ursprungliga visionerna. Denna *littérature comparée*, som lanserades av franska litteraturhistoriker i början av 1900-talet (och som säkerligen är den Bök har i tankarna i citatet ovan), innebar en professionalisering men också en inskränkning av perspektivet. I Fernand Baldenspergers programförklaring från 1922 preciserades att denna nya inriktning inom litteraturvetenskapen inte kunde uppehålla sig vid slumpmässiga likheter, där ”inget *verkligt möte* någonsin skapat ett beroende, alltså ett första steg till att förklara den ena författaren genom den andra”.⁴ Tidiga utkast till universella litteraturstudier sköts därför åt sidan till förmån för undersökandet av de europeiska nationallitteraturens fastställbara påverkan på varandra.⁵ Detta har också varit den huvudsakliga innebörden av komparativ litteraturvetenskap i Sverige.

Mot denna bakgrund kan man undra vilken typ av jämförelse som Ljunggren egentligen anställer mellan Bellman, Anakreon och Hafiz. Att han själv säger sig ha genomfört den för att göra Bellmans ”ståndpunkt mera i ögonen fallande” kan tyckas antyda att vi har att göra med en jämförelse som inte behöver ta ställning till den historiska relationen mellan författarna.⁶ Det skulle då inte skilja sig från det ”parallelliserande” synsätt som låg bakom utnämmandet av Bellman till ”Sveriges Anakreon”, på samma sätt som Nordenflycht blev ”Sveriges Sapfo”.⁷ För övrigt skulle Sven Hedin – möjligtvis inspirerad av Ljunggren – göra en jämförelse av denna art då han på sin persiska resa besökte Shiraz och beskrev kulten av Hafiz, som han utnämnde till ”orientens Bellman”.⁸ Nyheten skulle i så fall bestå i att materialet för sådana paralleller i efterdyningarna av den romantiska exotismen kunde hämtas från andra litteraturer än den grekisk-romerska antikens. Men som Karin Monié påpekat i sin studie över Gustaf Ljunggren är dennes komparation faktiskt historiskt grundad, om än baserad på grovt tillyxade typologier snarare än exakta kopplingar.⁹

I det som följer kommer jag att behandla detta sätt att skapa litteraturhistoriska samband som en fråga om undersökningens *skala*. Med denna term avses utsträckningen hos det material som undersöks – ett historiskt förlopp eller en textmängd – och hur det hänger samman med vilken typ av enheter som blir meningsfulla att ana-

lysera. I litteraturvetenskapen får detta konsekvenser för vilka kopplingar som kan göras mellan geografiskt skilda litteraturer, och på detta vis kommer frågan om skala att påverka problematiken kring nationell litteratur, europeisk komparatism och världslitteratur. Jag börjar med att precisera hur den historiska komponenten av litteraturforskningen omvandlades mellan dess första estetiska och dess senare historiskt orienterade fas, för att sedan gå närmare in på Ljunggrens uppfattning om Bellman. Därefter vill jag peka på några samtida tendenser inom historieforskningen och hur de kan påverka vår uppfattning om den historiska skalan, för att till sist betrakta Ljunggrens forskning i ljuset av nyare försök till en mer expansiv uppfattning om litteraturhistoriska samband.

Från estetik till historia?

När estetiken bildades som eget ämne i Uppsala hade den från början både en teoretisk och en historisk sida. Enligt P.D.A. Atterbom, stolens förste innehavare, sysslade estetiken med att utröna *det Skönas väsen*, men man var noga med att precisera att detta endast kunde gripas i sitt historiska framträdande. Estetiken var på så vis både en filosofisk lära om konsten och en historisk framställning av dess utveckling.¹⁰ Det gällde att förstå "det historiska spekulativt, det spekulativa historiskt", en inställning som också var bestämmande för den undervisning som bedrevs i ämnet.¹¹ Utvecklingen av svensk litteraturforskning från Atterbom i första hälften av århundradet till Henrik Schück vid dess slut kan förenklat beskrivas som att detta spekulativa moment gradvis avtynar till förmån för en historiskt orienterad vetenskap. Förändringen sker inte över en natt, och vägen dit är inte spikrak.¹² Det kan dock sägas att det är först då Schück träder fram som självutnämnd "fiende till den spekulativa ästetiken" som en klar frontlinje etableras mellan estetiker och historiker.¹³ Hos hans föregångare i ämnet, som Bernhard Elis Malmström och Gustaf Ljunggren, är det snarare vissa metodologiska och materialmässiga aspekter än ett fullt utbildat program som gör det möjligt att tala om litteraturhistorisk forskning i modern mening. Nya empiriska krav på att fastställa kronologiska samband, samla biografiska uppgifter, reda ut handskrifter och liknande samexisterar med teoretiska perspektiv som ärvt från den romantiska och idealistiska estetiken. Thomas Olsson har talat om "en gradvis eliminering av explicita filosofiska inslag [...] samtidigt som den filosofiska estetiken stannar kvar som implicit norm och begreppssystem".¹⁴ Dessa kvarlevor rörde framför allt transhistoriska aspekter som det skönas väsen, relationen mellan idé och sinnlig gestalt, de litterära genrerna och liknande. De fyller där ungefär samma perspektiverande funktion som den nutida litteraturteorin, det vill säga de hjälpte på en gång till att identifiera och avgränsa litteraturforskningens objekt och beskriva dess väsen.

Gustaf Ljunggrens forskning är typisk för den tvekan mellan estetik och positivistisk litteraturhistoria som präglar generationerna mellan Atterbom och Schück. Den senare betraktade Ljunggrens verk *Svenska dramat intill slutet af sjuttonde århundradet* (1864) som en viktig föregångare till ett mer renodlat historiskt studium av den svenska litteraturen,¹⁵ och med ymnighetshornet *Svenska vitterhetens häfder* (3 vol., 1873, 1877, 1881) gav Ljunggren den svenska litteraturhistorieskrivningen det första exemplet på den typ av väldokumenterad nationell litteraturhistoria som på kontinenten alltmer började tränga undan de äldre estetiska arbetena.¹⁶ Samtidigt hade Ljunggren börjat sin bana som mer renodlad estetiker, skrivit en avhandling om det naturskönas problem (1852) och genom sin *Framställning af de förnämsta esthetiska systemerna* (2 vol., 1856–1860) gett dåtidens studenter en ingående handbok över forskningens teoretiska horisont. Bellmanboken från 1867 bär spår av just denna klyvning mellan estetik och litteraturhistoria.

Ljunggren skyggar inte för detaljer i den biografiska och kulturhistoriska kontexten, men hans analys av Bellman tar fortfarande stöd i idealismens estetiska kategorier, i synnerhet begreppet *humor*, som vi kommer att se i det följande avsnittet.

Även om verket utgjorde ett steg framåt var det alltså tillräckligt format av estetiken för att kunna kritiserats av nästa skedes litteraturhistoriker. Det är med tydlig syftning på Ljunggren som Schück i ett av sina få teoretiska uttalanden vänder sig mot forskning som har till effekt att ”föreläsaren har att börja med det estetiska begreppet – t. ex. med begreppet humor – och från detta leda sig fram till ett faktiskt existerande fenomen (t. ex. Fredmans epistlar) dvs. konstruera värkligheten ur idén”.¹⁷

I Schücks uppgörelse med den spekulativa estetiken är det lätt att se en av litteraturforskningens återkommande skärmytslingar mellan historiska och ahistoriska betraktelsesätt. Men då även estetiken hade sin historiska sida, vore det mer korrekt att beskriva det som en konflikt mellan två olika sätt att skriva litteraturhistoria, vilka i sin tur hänger samman med särskilda kriterier för vetenskaplighet och med avgränsning av undersökningsmaterialet. I samband med det senare 1800-talets allmänna tendens till vetenskaplig specialisering kommer den svenska litteraturforskningen att inrikta sig på att främst nå säkra fakta om det egna landets kulturella odling. Dissertationer av typen ”Försök till en framställning af Medeltidsromanens utveckling” eller ”Om det pathetiskas begrepp och förhållande till det sublimum” trängs, som Karl Warburg kunde konstatera 1884, gradvis undan av ”samvetsgranna detaljstudier på litteraturhistoriens område – enkannerligen den svenska”.¹⁸ De litteraturhistoriska forskningsseminarier som vid denna tid etableras är i regel inriktade på svenskt material.¹⁹ Det vore ett missstag att diskutera denna metodologiska nationalism enbart i termer av ideologiska drivkrafter, som om kulturpatriotism vore en mindre stark drivkraft hos Atterbom än hos Schück. Snarare handlar det om vad som kan utgöra föremål för grundforskning: vilka

objekt som blir synliga genom denna typ av inzoomning och vilken typ av relationer mellan dem som kan studeras.²⁰ För Schück innebar litteraturforskning fastställandet av fakta inom ett kronologiskt och geografiskt begränsat område (litteraturen i Sverige), medan Atterbom och de äldre estetikerna kunde beskriva litteraturen med estetiska allmänbegrepp. Dessa kunde överskrida författaren eller gruppen, genom genrebegrepp eller ”modifikationer” av det sköna som *det sublima* eller *det komiska*, men även den enskilda kontexten eller epoken, genom beskrivningen av mänsklighetens och konstens utvecklingsfaser.

Utvecklingen av svensk litteraturforskning under 1800-talet har ibland diskuterats i termer av skilda historiefilosofier.²¹ Sådana förekom naturligtvis och har spelat stor roll, men att fokusera på idéplanet riskerar att skymma vissa mer grundläggande överenskommelser. När en historisk skala väl naturaliserats kan det mycket väl förekomma skilda uppfattningar om historiens drivkrafter, kausala förhållanden, nationens ställning och liknande utan att denna skala rubbas nämnvärt. Till exempel diskuterades under senare hälften av 1800-talet vilka principer som borde styra den svenska litteraturhistoriens periodisering. Carl Rupert Nyblom ville ersätta en rent estetisk indelning med en baserad på ”huru de litterära alstren äro naturliga uttryck för samma rörelser, som skildras i de politiska häfdena”.²² En sådan periodisering, där den politiska historien lades till grund även för kulturens utveckling, låg i linje med den svenska historiskrivningens starka inriktning på staten. Ett alternativt synsätt kom från Jacob Burckhardts kulturhistoria, där perioderna i viss mån frigjordes från den politiska historien genom att man betonade kulturens autonomi.²³ Henrik Schücks uppfattning baserades på det senare perspektivet: litteraturhistoriens kronologiska avgränsningar skedde inte efter helt estetiska kriterier, men heller inte efter rent politiskt-annalistiska, utan perioderna utgjordes snarare av allmänna kulturströmningar som ”renässansen”.²⁴ Den periodisering vi använder i dag vittnar om kompromisser mellan dessa principer. När vi talar om ”gustavianska tiden” använder vi politiska kriterier, men när vi talar om ”romantiken” kulturhistoriska, och det faktum att de två friktionsfritt kombineras bevisar att vi har att göra med fenomen på ungefär samma skala. Vad som däremot nästan helt har försvunnit är den makrohistoriska periodisering som fanns inbyggd i det estetiska perspektivet och som för Ljunggren möjliggjorde hans jämförelse mellan Bellman, Anakreon och Hafiz. Vi ska nu bekanta oss lite närmare med den och dess historiefilosofiska grunder.

Den världshistoriske Bellman

Mot den positivistiska forskningens diskussioner om relationen mellan politisk historia och kulturhistoria, och frågan om den svenska litteraturens periodisering, kan stäl-

las den föregående estetikens schematiska *universalhistoria*. Sedan romantiken hade man räknat med en övergripande periodisering av litteraturen i en *orientalisk*, en *antik* och en *romantisk* (modern-kristen) fas. Denna indelning, som gick tillbaka på Friedrich Schlegel och Schelling, baserade sig enligt Atterbom på ”det världshistoriska människolifvets metamorfoser”.²⁵ Hegels historiefilosofi skulle ge det universalhistoriska perspektivet en mer sofistikerad underbyggnad, men den indelning i en *symbolisk*, en *klassisk* och en *romantisk* konstfas han för fram i sina estetiska föreläsningar har tydliga likheter med den tidigare triaden. Hegels indelning baserades på graden av överensstämmelse mellan den sinnliga formen och det andliga innehållet i ett konstverk. Konstens utveckling från den symboliska fasens oklarhet vad gäller såväl innehåll som uttryck, via harmonin hos det klassiska, till romantikens överskott av reflexivitet i förhållande till det sinnliga uttrycket, hänger samman med Andens framåtskridande mot allt större självmedvetande. Detta synsätt fördes vidare till estetikstudenter vid de svenska universiteten.²⁶

När Ljunggren gör sin jämförelse mellan Anakreon, Hafiz och Bellman tar han visserligen sin utgångspunkt i poeternas religiösa åskådning, men det är uppenbart att det är en variation på den nyssnämnda tredelningen. De tre poeterna har alla i någon mening diktat om livets goda, men har gett det skilda uttryck. Då Anakreon diktade inom ”den grekiska polyteismens skönhetsverld, der det sinnliga framträder som lika berättigadt med det andliga” kan njutningarna ses som något gudomligt, och förgängligheten blir bara en sorglig påminnelse om deras slut.²⁷ I motsats till detta innebär ”Pantheismen” en monoteism, men en som ser Gud i allt. En sådan kan ta sig uttryck i ett asketiskt bortvändande från alla tillfälliga sinnliga uppenbarelser av detta Ena, men motsatt slutsats kan också dras: att allt är värt att dyrka. Det är denna senare form av panteism som representeras av Hafiz, som ”i glad mystik finner [...] gudomen i världen och icke annorstädes”.²⁸ Både den grekiska polyteismen och den persiska mystiken tillåter alltså en diktning som idealiserar sinnligheten och förmår se en uppenbarelse av det allra högsta i det tillsynes låga. I den kristna världen är ett sådant synsätt otänkbart, men ”liksom kristendomen bevisar sin universella karaktär just derigenom, att hon kan upptaga och öfvervinna det som synes mest strida mot hennes väsen” kan även den sinnliga njutningen inom denna ges en poetisk form.²⁹ Enligt Ljunggren ligger Bellmans lösning på detta problem i den estetiska kategorin *humor*.

Humorn hade ägnats avsevärd reflektion i den romantiska och idealistiska konstfilosofin och där getts en kanske oväntad betydelse, bortom komikens lättsinne. Så som Ljunggren använder sig av dessa teorier tänks humorn snarare uttrycka en dubbel medvetenhet om ett bortomvärldsligt ideal och svårigheten i dess förverkligande:

Humoristen ser med smärta huru det ädlaste och bästa inom honom alltjemt vanställes och hämmas af det lumpna och obetydliga; vid hvarje högre själslyftning, hvarje ideel sträfvan fäster sig en gäckande tomte och drager en ned i det platta, i det sinliga; tycker sig hans inre öra någongång förnimma tonerna af en högre harmoni, intränga snart de skärande ljuden af narbjellrans klingklang.³⁰

Humoristen är enligt Ljunggren oförmögen att nå det ”ideela” men upplever ändå sin längtan efter det som normal. Hans tillvaro präglas därför av en ”dubbelstämning, i hvilken han på en gång känner sig förkrossad och upplyftad”.³¹ Detta leder till en kliven blick på omgivningen, där humoristen förmår peka ut svagheterna i det tillsynes felfria, men också se storheten i det tillsynes ringa. Härigenom skiljer sig också humorn från komiken eller kvickheten, då den till skillnad från dessa aldrig kan bygga på en *von oben*-position. Denna humor kan endast framträda då ”en brytning mellan det sinliga och det andliga egt rum och anden reflekterande fördjupat sig uti de förhållanden, som denna brytning uppdatat”.³² I världshistoriska termer innebär det att humorn är förbehållen den kristna eran med dess söndring mellan den materiella världen och den himmelska. Således är den ett eminent uttryck för vad Hegel kallade den romantiska konstfasen, och som sådan hade den också stått i centrum för vissa efterhegelianska försök att hitta en särskild estetisk kategori för den borgerliga tidsåldern.³³ Humorns placering i tiden motsvaras också av en viss placering i rummet: somliga nationer, däribland Sverige, har enligt Ljunggren en särskild fallenhet för denna världsåskådning.³⁴

I det hegelianska schemat placerades den orientaliska lyriken otvetydigt i den symboliska fasen.³⁵ All symbolisk konst präglas enligt Hegel av en brist på överensstämmelse mellan symbolen och det den tänks uttrycka: form och innehåll går aldrig sömlöst över i varandra. En sådan asymmetri kan enligt Hegel ta två former: dels den *omedvetna symboliken*, då konstnären faktiskt tror att symbolen motsvarar verkligheten, dels den *sublima symboliken*, som bygger på att varje form är inadekvat mot innehållet, vilket i egenskap av Det Ena är större än varje tillfällig framträdelseform. Utifrån detta synsätt står två vägar diktaren till buds: dels en negativ ”det sublimas konst”, vars främsta exempel är den gammaltestamentliga poesin, dels ”panteismens konst”, vilken innebär ett positivt förhållningssätt till varje enskild framträdelseform för detta Ena.³⁶ Att Ljunggrens uppfattning av Hafiz formats av Hegels blir tydligt om man vänder sig till Ljunggrens eget referat i estetikhandboken. Allra tydligast är

pantheismen uttryckt i den persiskt mohammedanska poesien: skalden som ser gud i allt, uppgifver sitt eget jag och uppfattar gud såsom immanent i skaldens eget utvidgade och befriade inre; deraf denna lycka, denna frossande salighet, som utmärker den persiska poesien. Alla yttre förhållanden få genom detta uppfattningssätt en själfständig herrlighet, skalden lefver deras lif och är öfverallt hemmastadd; lider han, så är detta ödets oföränderliga beslut och det störer icke hans lugn. Så Hafiz.³⁷

Denna enkelhet hos Hafiz (liksom på ett annat sätt hos Anakreon) gör att Bellman kontrastvis kan framstå som en mer reflekterande diktare, medveten om en slitning mellan sinnligheten och idealet. Att Ljunggren letts till denna karakteristik via de estetiska systemens schematism är ganska uppenbart.³⁸

Man kan fråga sig vilken kunskap Ljunggren egentligen hade om den persiske poeten. Den tyska översättning av Friedrich Daumer som han använde sig av har bedömts som mindre trogen och som medvetet accentuerande de antiklerikala tendenserna hos Hafiz,³⁹ sidor som Ljunggren också framhäver. Hafiz dikter är ökänt svåröversatta, och man kan fråga sig vilka förskjutningar som uppstått när de har flyttats över till de europeiska språken. Detta gäller naturligtvis svåröversatta fraser, metern och den intrikata rimstrukturen, men också pragmatiska konventioner, till exempel allegori och symbolik.⁴⁰ Hit hör den helt avgörande frågan huruvida Hafiz dikter har en mening på en annan nivå än den bokstavliga, och om man bakom talet om Vinet och den Älskade ska ana en högre mening. Ashk Dahlén påpekar att de klassiska persiska kommentatorerna betraktat Hafiz som en mystiker, vars dikter bär på en förborgad andlig visdom, medan majoriteten av europeiska översättare uppfattat honom främst som en levnadsglad epikuré.⁴¹ Ljunggrens uppfattning är i det avseendet typisk:

[...] icke som skulle dessa sånger – såsom många förmena – vara allegoriska och under det sinnliga och jordiskas namn förherrliga det öfversinnliga och himmelska; tvärtom hade Hafiz fullt allvar med sin fröjd åt flickan och glaset; och i dyrkan af dem, i hängifvenheten åt lifvets goda hade han sin religion. I denna uppfattning, och icke i annat, ligger det mystiska i hans lyrik.⁴²

För västerländska läsare har det kanske varit lätt att avfärda persernas allegoriserande tolkningstradition som ett uttryck för religionens herravälde över litteraturen. Men man bör tillägga att den *humor* Ljunggren fann hos Bellman hade en liknande försonande funktion. Genom att humorn antogs peka på ett diktande subjekt som strävade efter idealet, men var medveten om det mänskligas skröplighet, blev den en kraft som förmådde ena de i sig knappast ideella beståndsdelarna i Bellmansången till ett andligt helt.⁴³ I en artikel från 1848 hade Ljunggren opponerat sig mot nykterhetsaposteln Peter Wieselgrens naivt mimetiska Bellmantolkning, och redan då använt sig av humorbegreppet.⁴⁴ Strategin skulle visa sig långlivad. När Anders Fryxell i band 45 av sina *Berättelser ur svenska historien* (1878) framhävde Bellmans osedlighet och det negativa inflytande som utgick från *Fredmans epistlar*, fick han mothugg av forskaren Christoffer Eichhorn. I sin svarsskrift kritiserade han Fryxells alldeles för enkla kopplingar mellan Bellman, dennes umgängeskrets och de personer som figurerar i epistlarna. Eichhorn efterlyser en estetisk diskussion, framförallt av begreppet humor. Bristen på en sådan blir nämligen ”rent af stötande” då Fryxell analyserar själva dikterna.⁴⁵ August Strind-

berg skulle senare med precision genomskåda humorbegreppets ideologiska funktion i sin bekanta Bellmankritik i *Tjänstekvinnans son* (1886).⁴⁶ Idealismens humor var enligt Strindberg vid denna tid ”en övergångsform, som håller på att dö och nu lever sitt liv i de lägre stadierna”.⁴⁷ Under en stor del av 1800-talet hade denna uppfattning av humorn fungerat utmärkt som en kompromiss mellan den offentliga moralläran och de mindre fromma sidorna av tidens sällskapsliv. Den hade också bidragit till att stärka känslan för europeisk modernitet: i den historiefilosofiska spekulatjonen blev humorn ett tecken på ett avancerat, kristet kulturstadium, vilket övervunnit den orientaliska konstfasens alienation och sträckt sig bortom den klassiska konstens harmoniska begränsning. Sammanställningen av greken, persern och Bellman blir för Ljunggren väsentligen en upprepning av detta dialektiska schema:

Anakreon målar i ljuset, därför att han skyr mörkret; Hafiz likaledes, men därför att han icke vet om mörkret; hos Bellman smälter allt samman till en förtrollande clairob-scur: här äro motsatserna fattade i sitt djup, här är den rätta försoningen vunnen.⁴⁸

Många aspekter av det universalhistoriska perspektivet ter sig både generaliserande och problematiska i dag, men det fanns också vissa fördelar som förtjänar att framhållas. Dessa framträder vid en hastig jämförelse mellan de allmänna litteraturhistorier som författades under estetikens och den positivistiska historicismens dagar. Schück tog visserligen i sin oavslutade världslitteraturhistoria med den gammaltestamentliga litteraturen. Men både denna tidiga *Världens litteraturhistoria* (1900–1901) och hans senare *Allmän litteraturhistoria* (1919–1925) begränsar sig till de verk som har påverkat den europeiska litteraturen. Den romantiska universalhistorien tillät en annan typ av arbeten. Verk som Karl Rosenkranz *Handbuch einer allgemeine Geschichte der Poesie* (1832) eller Atterboms postuma *Poesiens historia* (1861) utgår från universalhistoriens makroperiodisering och kan därigenom låta Kinas, Indiens och Mellanösterns litteratur bilda en nödvändig pusselbit för att förstå det europeiska. För Schück och hans efterföljare hade istället frågan om direkta historiska band kommit att bli den styrande principen, och litteraturer utanför Europa behandlas endast i den mån de utgör en kontext åt denna.⁴⁹ Senare nordiska översikter över världslitteraturhistorien har författats med hjälp av en filologisk expertis som Schück och Atterbom saknade, och gör betydligt större rättvisa åt de icke-europeiska litteraturerna.⁵⁰ Problemet är bara att graden av filologisk kunskap – och i detta avseende innebar ju även Schücks forskning ett stort steg framåt – oftast inverkat negativt på möjligheten av syntes. I översikter och handböcker tenderar då ”världslitteraturen” att förstås rent additivt, medan den för de universalhistoriskt inspirerade forskarna redan innebar en rudimentär förklaringsgrund. Detta möjliggjorde för dem att se samband mellan litteraturer som inte präglades av något omedelbart påverkansförhållande, till exempel det svenska 1700-talet och det persiska 1300-talet.

Universalhistoriens försvinnande och återkomst

Att litteraturforskningens omvandlingar var beroende av historieforskningens utveckling under 1800-talet har ofta påpekats. Förhållandet har träffande beskrivits som att historieskrivning upphör att vara en litterär genre, och att litteraturhistorien i sin tur blir en del av den nya historievetenskapen.⁵¹ När den ursprungligen estetiskt och spekulativt inriktade svenska litteraturforskningen stärkte sin historiska sida, innebar det att den i mångt och mycket lånade sina uppfattningar om tid, utvecklingsförlopp och rimliga kontexter från historievetenskapen.⁵² I det följande ska jag beskriva denna symbios mellan historie- och litteraturämnena under 1800-talet, för att därefter beröra några nyare tendenser och se hur de skulle kunna modifiera den gängse inställningen till den historiska skalans.

Den svenska historievetenskapen under 1800-talet följer huvudsakligen utvecklingen på kontinenten.⁵³ Dess förvandlingar under århundrandet mellan Erik Gustaf Geijer och Lauritz Weibull kan beskrivas som en reduktion, där de historiefilosofiska inslagen skalas bort och där de minimikrav som kvarstår blir själva kärnan i yrkesidentiteten. Hos Geijer fanns ett starkt inslag av historiefilosofi inspirerad av Hegel, en beredvillighet att acceptera sagomaterial som historiska källor, samt en syntetiserande, berättande framställning som laddades med ett moraliskt syfte. Samtliga dessa inslag kommer under seklet att reduceras i takt med professionaliseringen och de strängare kraven på dokumentation och källkritik.⁵⁴ Det rör det sig dock inte om någon spikrak process, och den nya akribin samsas länge med kvarlevor från ett mer idealistiskt synsätt. Det väsentliga är heller inte historieuppfattningen per se, utan de nya arbetsformer och de krav på kritisk granskning som under utländskt inflytande gör sig gällande under andra hälften av seklet. Som en typisk gestalt för detta skede kan utpekas den svenske historikern Fredrik Ferdinand Carlson (1811–1887). Han vistades vid Leopold Rankes seminarium och tog därifrån med sig en insikt i hur denna arbetsform höjde det kritiska medvetandet hos blivande historiker. Carlson var också drivande i att det svenska historikerskrået professionaliserades genom bildandet av Historiska föreningen och *Historisk tidskrift*.⁵⁵

En följd av historieforskningens professionalisering bestod i en starkare inriktning på den egna nationens historia och i utmönstringen av universalhistorien. Under romantiken hade flera universalhistorier författats av amatörer som ägde historisk bildning och litterär förmåga men som knappast själva genomfört några djupgående materialstudier. Nordiska exempel har vi i N.F.S. Grundtvigs *Kort begrep om verdens krønike* (1812) och C.J.L. Almqvists ofullbordade *Menniskoslægtets saga* (1839–1841). Efter de skärpta kraven på grundforskning och dokumentation kommer denna typ av kompilorisk historia att framstå som oseriös. Syntesen – historikerns motsvarighet till den

”konstruktion” som Schück kritiserade hos estetiken – blir en underordnad tankeoperation då det primärt gäller att granska dokument och slå fast fakta.⁵⁶ Man kan naturligtvis debattera i vad mån de större perspektiven försvunnit, och om de inte utgör en tyst förutsättning för många mer avgränsade arbeten. Källkritik i det lilla kunde i viss mån samsas med mer övergripande perspektiv av idealistisk art, och universalhistorien tycks snarare ha marginaliserats som historisk genre och historiografiskt problem än som föreställning.⁵⁷ Det allmänna intrycket förblir dock att universalhistoria trängs ut ur den seriösa historieforskningen under andra hälften av 1800-talet och första hälften av 1900-talet, såväl i Sverige som internationellt. Man kan notera det märkliga förhållandet att den tidpunkt då europeiska imperier behärskade större delen av jordklotet sammanföll med en relativ frånvaro av egentliga världshistoriska perspektiv.⁵⁸ I den mån sådana förekommer förs de fram av popularisatorer eller av enstaka tänkare med en komplicerad relation till den professionella historieforskningen, som Oswald Spengler eller Arnold Toynbee.

I denna kombination av strängare vetenskapliga krav och inskränkning av perspektivet finns en uppenbar parallell till litteraturstudiet, där estetikens syntetiserande och universella anspråk gavs upp till förmån för en inriktning på säkra fakta om det egna landets litteratur. På samma sätt kom i båda disciplinerna ett komparativt perspektiv, i den mån det efterfrågades, att innebära jämförelser mellan närliggande nationer inom en och samma kulturkrets.⁵⁹ Ytterligare en parallell kan noteras i det förhållandet att universalhistorien, trots dess marginalisering som genre, kan anses som en riktningsgivande fond i mer avgränsade undersökningar.⁶⁰ I efterhand är det alltså lätt att konstatera en symbiotisk utveckling mellan real- och litteraturhistorieforskningen under detta formativa skede. Det är mycket möjligt att detta förbund grundades på de särskilda förhållandena under senare hälften av 1800-talet, och att de två ämnena sedan dess gjort sig oberoende av varandra till den grad att modifikationer av det ena inte med nödvändighet återverkar på det andra. Samtidigt är det centralt för litteraturvetenskapen att reflektera över hur den formats av perspektiv som lånats in från historieforskningen. Av vikt är också att inse att dessa inte begränsar sig till ideologiska uppfattningar (till exempel 1800-talets utvecklingstänkande), vilka är förhållandevis lätta att upptäcka och i viss mån även att befria sig från. Snarare har vi att göra med mer grundläggande överenskommelser rörande historieforskningens målsättningar, kriterier för vetenskaplighet och den lämpliga storleken på historiska utsnitt.

De senaste decennierna har nämligen bevittnat en återkomst för de breda, universalhistoriska perspektiv som utmönstrades ur den svenska forskningen vid den tid då litteraturforskningen professionaliserades, det vill säga blev litteraturhistoria i modern mening. Sedan några årtionden är världshistoria återigen ett legitimt och växande forskningsområde, organiserat i internationella föreningar och med ett flertal

tidskrifter (till exempel *Journal of World History*). Som företrädare för denna inriktning påpekat handlar det inte om någonting nytt, åtminstone inte vad gäller själva målsättningen. Ur ett längre perspektiv utgör snarare perioden 1850–1950 ett egenomligt avbrott, medan de flesta andra tidsepoker och kulturer haft ambitionen att skriva historia över vad de uppfattat som ”hela världen”.⁶¹ Vad som är nytt är snarare den ökade kontakten mellan världsdelarna, vilken medfört ökade möjligheter till samarbete, men som också framstår som resultatet av en världshistorisk process i behov av undersökning: globaliseringen.⁶² Att en sådan knappast kan beskrivas utifrån ett enskilt lands eller kontinents historia säger sig självt. En målsättning som skiljer den nya vägen av universalhistoria från exempelvis Hegels har också varit att övervinna eurocentrismen.⁶³ Ett sätt har varit att i görligaste mån undvika specifika ideologiska värderingar och istället undersöka större processer som globala ökningar i befolkningsmängd, teknisk utveckling eller interaktion mellan kulturer.⁶⁴

Även om nutida världshistoriker ställer sig skeptiska till ideologiskt laddade metaberättelser innebär det att frågan om syntesens berättigande som historiografiskt grepp oundvikligen kommer att väckas. Man vill gärna avgränsa sin forskning från en blott kompilatorisk historia, men det är samtidigt uppenbart att världshistoria knappast kan skrivas med samma krav på detaljer som gäller mer avgränsade epoker eller regioner; de flesta forskare inom fältet brukar snarare framhäva att dess styrka ligger i förmågan att skapa helhetsbilder. En extrem inriktning har bestått i att med hjälp av rön från naturvetenskapen utvidga historien långt bortom dess traditionella startpunkter. Den *big history* som förs fram av forskare som Fred Spier inbegriper hela kosmos utveckling från *big bang* till nutiden.⁶⁵ Frågan om undersökningens skala hamnar därmed oundvikligen i fokus. Medan konventionell historieskrivning rör sig med en tidsram från ett par till ett par hundra år, måste världshistorierna hantera tidsramar på ca 5 000 år, och kan med hjälp av stödvetenskaper som arkeologi, evolutionsbiologi och slutligen kosmologi utsträcka sin räckvidd till miljontals år. Universalhistorien blir i denna tappning ett försök till syntes av skeenden på olika skalor, vilka alla har sina särskilda utvecklingsrytmer, objekt och kriterier för observerbarhet.⁶⁶

Delvis oberoende av men ofta sammanfallande med detta nya intresse för världshistoria finns således en växande insikt i vad valet av historisk skala synliggör alternativt döljer. Sådana tankar teoretiserades tidigt av Fernand Braudel, som i sitt stora verk om medelhavsländernas historia lanserade en tredelad modell av skeenden med olika rytm: från den nästan orörliga tidens *longue durée*, till ”konjunkturerna” och slutligen de individuella händelserna.⁶⁷ Behovet av sådana bredare undersökningar kom häromåret till programmatiskt uttryck i David Armitage och Jo Guldis *History Manifesto*. De beklagar där att historieforskningens räckvidd under loppet av 1900-talet successivt inskränkts, med resultatet att stora frågor rörande exempelvis klimatföränd-

ringar eller långsiktiga tendenser vad gäller ekonomisk jämlikhet blivit omöjliga att besvara.⁶⁸ Även inom mer kulturinriktad historieskrivning förs liknande diskussioner, till exempel inom idéhistoria, där mikro- snarare än makroplanet länge haft en privilegierad ställning. När Arthur Lovejoy grundade ämnet som självständig disciplin i USA, var det dock fråga om att analysera de *unit-ideas* som översteg den enskilda epoken och som följande generationer snarare modifierade och kombinerade i nya mönster än egentligen ersatte.⁶⁹ Nyligen har vissa förespråkat en återgång till detta synsätt som ett komplement till den dominerande kontextualismen.⁷⁰

Jag ska inte dröja längre vid dessa tendenser inom historieforskningen, vilkas individuella resultat intresserar mig mindre än de impulser de ger till kritiska reflektioner över tidsmässiga förlopp, hur de kan delas upp och hur perspektiv kan möjliggöras eller omöjliggöras av inställningen på den historiska kikaren. För en litteraturhistorisk forskning vars uppfattning om den historiska skalan formades av den första fasen av historisk professionalisering, är det naturligtvis av vikt att reflektera över dessa frågor, både för att förstå hur det egna ämnet kommit att se ut som det gör och för att fundera på alternativa synsätt.

Storskalig litteraturhistoria

Hur ett större historiskt perspektiv kan ruska om antaganden om en nationell litteratur demonstreras tydligt i Wai Chee Dimocks *Through Other Continents* (2006), där hon gör ett försök att betrakta den amerikanska litteraturen mot bakgrund av en *deep time* som är den mänskliga historien i dess helhet. Utifrån premissen att "[s]cale enlargement along the temporal axis changes our very sense of the connectedness among human beings" experimenterar hon med olika tekniker för att dra ut trådar från amerikanska litterära verk till världshistorien och världslitteraturen i stort.⁷¹ Ingångarna till denna större historia varierar, från världsreligionernas roll hos Emerson och Thoreau, till de spår som afrikanska kulturarv har satt i språkbruket hos dagens afroamerikaner. I ett av sina mer spekulativa kapitel behandlar hon genre som en fråga om släktskap, inte av formell efterbildning utan som lösa nätverk, vilka fortplantar sig genom mänsklighetens historia, och möjliggör för en linje att dras mellan det arkaiska Gilgamesheposet och Henry James tekniskt raffinerade romankonst.⁷² I sin expansiva utblick är synsättet inte helt olikt Ljunggrens sammanställning av Anakreon, Hafiz och Bellman.

Vissa av Dimocks samband kan visserligen verka väl lösliga eller fantasifulla, men hennes arbete utgör en stimulerande kritik av tendensen att anpassa litteraturens tid till nationens. Litteraturen bär på band mellan människor och kulturer som i sin utsträckning vida överstiger varje nu existerande politisk enhet, och i sitt sätt att framträda tycks den skapa en simulerad samtidighet mellan dessa kulturer, på tvärs mot

den ”numeriska tid” som styr nationalstatens politiska historia.⁷³ Dimocks tankeexperiment kan hjälpa oss att se hur den historiska skalan format även den svenska litteraturforskningen. Om denna, med sina rötter i den allmänna estetiken och inte i den nordiska filologin, från början varit öppen för generella frågeställningar om litteratur, kom som nämnts inriktningen i allt högre grad att gälla den svenska litteraturen. Denna ämnesidentitet har dock aldrig fastslagits, utan ämnet har i princip varit öppet för komparativa frågeställningar. Snarare än filologisk utbildning har det krävts praktisk färdighet hos den forskare som velat ta sig an ett material på främmande språk, och inriktningen på det svenska har såtillvida varit konventionell snarare än principiell. Vagheten har gjort att den svenska ämnesstraditionen setts som problematisk på grund av sin oklara avgränsning mot språkämnenas litteraturforskning, men också berömts för sin potential att syssla med vilken litteratur som helst, eller tvärtom kritiserats därför att den trots denna allmänna inriktning förblir så eurocentrisk.⁷⁴ Om ämnets identitet betraktas som resultatet av införandet av en historisk skala blir dessa motsägelser lättare att förstå. Skalan avgör nämligen vad som räknas som ”kontext” till ett litterärt verk, i första hand i meningen att det kulturella jämförelsematerialet blir mer eller mindre utvidgat (Sverige – Europa – Världen), men också genom att bestämma vilken typ av objekt som kan undersökas och som en forskare måste bemästra. Den positivistiska litteraturforskningen medförde ett mångfaldigande av de potentiellt meningsfulla objekten (brev, biografiskt material, de icke-litterära alster som utgör epokens idéhistoria etc.), men denna skärpning av dokumentationskraven står i proportion till den geografiska och historiska kontextens avgränsning från resten av mänskligheten.

På samma sätt kan man precisera vari den komparativa aspekten av det svenska litteraturämnet kommit att bestå. I egenskap av liten litterär nation som varit beroende av inflytanden utifrån har det varit nödvändigt att utforska de större sammanhangen. Schück var helt på det klara med detta då han preciserade att ”idéströmningen går nu icke, såsom under antiken, från äldre tider till yngre, ständigt inom samma folk, utan det går från det ena folket till det andra under samma tid”.⁷⁵ Därför menade han att det vore klokare att inrätta en professur i 1700-talets litteraturhistoria än i ett specifikt lands litteratur.⁷⁶ Men det står också klart att denna komparatism handlar om att förstå individuella fall av bevisbar påverkan, eller om att se den svenska kulturen som del i större europeiska konstperioder. Det tidsmässiga spannet består i epoken, vars kronologiska utsträckning vid behov kan modifieras för att bereda plats åt svensk försening. Så länge vi har att göra med ”kontaktfenomen” kan dessa samband argumenteras för antingen genom externa bevis (till exempel bokbestånd) eller genom interna likheter. Ungefärlig samtidighet, förstörd antingen rent kronologiskt (till exempel ”1800-talet”) eller i termer av kulturströmningar som sprids mellan de europeiska länderna, utgör alltså gränserna för detta jämförande perspektiv. Det ligger också i linje

med den franska skola av *littérature comparée* som snart skulle bilda program. Vad som uteslutits borde dock stå klart, och kan egentligen utläsas av citatet från Schück ovan: de samband som inte utvecklas sidledes mellan nationer under samma epok utan snarare märks som likheter, skillnader och utvecklingsmönster i ett längre perspektiv. Att studera ”Bellman i ett komparativt perspektiv” har varit ett litteraturhistoriskt desideratum som förverkligats tämligen väl av Carl Fehrmans undersökning av dennes relationer till den franska visan.⁷⁷ Ljunggrens jämförelse mellan Bellman, Anakreon och Hafiz motsvarar däremot inte komparativ litteraturvetenskap i denna mening.

På ett sätt som skulle varit otänkbart under större delen av 1900-talet ser Ljunggren kopplingar mellan historiska epoker och kulturer som inte står i någon omedelbar relation till varandra. Förutom de större mönstren i mentalitet, och frågan om Bellmans humor, fanns det för Ljunggren även en gemenskap på det formella planet. Med utgångspunkt i den idealistiska poetiken såg han denna länk i den transhistoriska genrekategorin ”lyrik”:

I alla tider hafva skalder firat njutningen af lifvets sinnliga fröjder och manat att i ögonblickets berusning glömma vedervärdigheterna och flärden. Hos nästan alla dessa skalder kan man anmärka vissa ur ämnets egen natur härflytande likheter. Alla äro de lyriska; ty njutningens ögonblickliga karakter finner sin lämpligast motsvarande form uti den lifligt strömmande, men också raskt hänsvinnande, lyriska dikten.⁷⁸

Denna uppfattning av lyriken som en universell genre har kritiserats på flera sätt det senaste halvsekle. Förutom att man vänt sig mot dess underliggande metafysiska syn på subjektet, har man också menat att den tvingar fram ”lyriska” läsningar som undertrycker de syften som en mer noggrann historisk undersökning av kontexten kan frilägga.⁷⁹ Saken är dock långtifrån avgjord. Det har påpekats att grunddragen i den romantiska lyrikuppfattningen kan vara giltiga på ett formellt plan utan att man nödvändigtvis skriver under på dess subjektsuppfattning.⁸⁰ Frågan är också om vi kan undvara överkategorin ”lyrik”, då försöken att upplösa denna får till konsekvens att vi blir sittande med en samling historiska smågenrer vilka inte uttömmar det fält som de tidigare rymdes inom.⁸¹ Men det viktigaste ur vår synvinkel är inte argumenten för och emot i denna fråga, utan att inse att denna diskussion för oss tillbaka till en grundläggande motsättning rörande värdet av det generella och det specifika, begreppen och den historiska empirin: just den motsättning som uppstod i Sverige då Schück ersatte den tidigare estetiska forskningen med en positivistisk litteraturhistoria.

Schücks forskningsprogram innebar en långtgående kritik mot ”konstruktioner” – och däri inbegreps de flesta av de transhistoriska kategorier som den romantiska spekuleringen rört sig med. En konsekvens av detta var att litteraturbegreppet kom nära att upplösas i den allmänna kulturhistorien: dagböcker, predikningar och liknande

kom hos Schück ofta att spela en lika stor roll som de rent litterära texterna.⁸² För svenskt vidkommande kan hans genombrott som forskare alltså sägas markera startpunkten för litteraturforskningens arketypiska motsättning mellan ”form” och ”historia”, där historiserande forskning i extremfallet fränkänner de element som sträcker sig bortom den enskilda kontexten ett förklaringsvärde, medan utforskandet av litteraturens byggstenar typiskt sett lånar sig till synkrona eller ahistoriska förståelseformer. Det är samtidigt inte självklart att allmänbegreppen utesluter ett historiskt perspektiv, och inte heller att historisk litteraturforskning skulle vara bunden till en särskild tidsrymd, nämligen epokens. Ett alternativt synsätt, vilket är betydligt vanligare i pedagogiska sammanhang än i specialiserad forskning, består i att betrakta sådana övergripande kategorier (till exempel genrerna) som redskap vilka har en av sina främsta funktioner i att möjliggöra jämförelser. Allmänbegreppen skulle ur denna synvinkel ha sitt värde i att synliggöra historiska samband på en större skala än epokens. I åtminstone en inflytelserik formulering av den världslitterära problematiken har detta formulerats som en lag: ju vidsträcktare det litterära materialet, desto större blir behovet av syntetiserande begrepp som kan bringa ordning i det.⁸³

Det kan därför vara lärorikt att återvända till Ljunggrens ”moment”: det ögonblick i litteraturforskningens historia där skärpta krav på utforskningen av kontexten ännu inte helt trängt undan de vida utblickarna över människan som skrivande och sjungande varelse. Detta moment har klara analogier i utlandet. Den ryske forskaren Aleksandr Veselovskij (1836–1906) var samtida med Gustaf Ljunggren, och delade i mångt och mycket hans position i inledningen till det positivistiska paradigmet. Veselovskij var visserligen, liksom Schück, kritisk till de idealistiska synteser som gick från begreppen till fenomenen, snarare än tvärtom. Han valde dock en helt annan väg än den periodfokuserade historicism som kom att bilda det nya paradigmet i länder som Frankrike och Sverige. Hos Veselovskij utgjordes horisonten fortfarande av världshistorien i stort, och de litterära elementens (genrers, motivs, arketyper och versformers) migration eller uppkomst oberoende av inflytande bildade utgångspunkten för hans forskning. Resultatet – hans oavslutade *Historisk poetik* – byggde på ett enormt material som samlats in i syfte att kunna precisera den specifika relationen mellan det transhistoriska litterära fenomenet och dess användning i en specifik epok. Veselovskijs projekt fick inga direkta efterföljare och har betraktats som en uppgift dömd att misslyckas.⁸⁴ På senare tid har det dock tagits upp av en forskargrupp som i hans verk urskilt en sofistikerad metod som undgår några av den periodcentrerade (ny-)historicismens begränsningar.⁸⁵ Hos Veselovskij finner man en uppfattning om det enskilda verket som sammansatt av skilda historiska strata, där det allra nyaste samsas med det allra mest arkaiska. Hans nutida förespråkare menar att man i detta kan se ett sätt att kombinera *distant reading* och närläsning i en och samma läsakt, eller (uttryckt med

Fernand Braudels terminologi) på en och samma gång göra rättvisa åt *la longue durée* och *les conjonctures*.⁸⁶

Uppfattningen av epoken som en meningsfull enhet har naturligtvis mycket som talar för sig, och kommer nog alltid att fungera som ett praktiskt kriterium på litteraturvetenskaplig kompetens. Men epoktänkandet har också vissa nackdelar. Om det inte problematiseras med jämna mellanrum riskerar det att göra oss blinda för att litteraturen producerar potentiellt meningsfull information på flera nivåer, från det mikroskopiska (det enskilda objektet som föremål för närläsning, detaljerad utforskning av den enskilda biografien eller kontexten) till det makroskopiska (formmässiga element som upprepas historiskt, mönster som uppenbaras med digitala hjälpmedel etc.).⁸⁷ Att litteraturvetenskapen, oavsett om den är formalistiskt närläsande eller historiskt kontextualiserande, instinktivt söker sig till mikropolen i denna motsättning, har att göra med en självbild som den delar med andra humanistiska ämnen. Humaniora antas till skillnad från naturvetenskapen rikta in sig på det specifika och icke upprepbara snarare än det generella och lagbundna; med Wilhelm Windelbands terminologi har vi att göra med *idiografiska* snarare än *logotetiska* vetenskaper.⁸⁸ En sådan boskillnad kräver dock många förbehåll, och nyare studier över humanioras historia visar att sökandet efter mönster genom alla tider har präglat dessa discipliner.⁸⁹ Det bör även påpekas att Windelband själv var klart medveten om att ett och samma fenomen kan behandlas både logotetiskt och idiografiskt, då han erkände att vissa fenomen visar regelbundenheter under en begränsad tid, men i ett större perspektiv visar sig ha varit engångsföreteelser.⁹⁰ Det finns, kort sagt, ingen självklar skala för de fenomen som studeras, endast konventioner som visat sig leverera eftersträvarade resultat. Genom att bli mer medveten om dessa bör det också bli möjligt att experimentera med förhållandet mellan litteraturens mikro- och makrodimensioner och på så sätt skapa nya intressanta sätt att ordna materialet. I bästa fall skulle ett sådant experiment innebära att man tar vara på de samband som blir synliga först på den större skalan, utan att ge avkall på de kunskaper och insikter som ett mer fokuserat studium av det enskilda verket eller kontexten ger oss. Syntesen skulle då få en annan funktion än att slå fast det vi redan tror oss veta, och utforskandet av det unika konstverket eller kontexten skulle inte ske till priset av att dess delaktighet i en större historia gjordes osynlig eller omöjlig att operationalisera.

Syftet med att ta upp Ljunggrens forskning har varit att visa på potentialen i ett intressant ögonblick i litteraturforskningens utveckling, då man började bedriva en mer grundlig historisk undersökning av litteraturen, men där många av våra antaganden om vad som utgör en rimlig kontext ännu inte cementerats. Att helt och fullt rehabilitera Ljunggrens synsätt låter sig dock knappast göras i dag: de premisser som ligger till grund för hans sammanställning av Bellman och Hafiz är alltför eurocentriska, samtidigt som hans litteraturhistoriska principer skulle te sig alltför enkla om det his-

toriemetafysiska fundamentet togs bort. Likväl bör själva ansatsen kunna verka inspirerande. Hos Ljunggren invercade det världshistoriska (frågan om humorn och dess historicitet i relation till andra världsbilder) på förståelsen av författarskap som hölls samman av en gemensam nämnare i formen (den lyriska genren), samtidigt som det primära objektet, Bellman, studerades i sin sociala och kulturhistoriska kontext (epoken), och de enskilda dikterna ägnades ett för sin tid rätt så detaljerat studium. Ur detta kan man finna inspiration till en mer flerdimensionell litteraturforskning, givet att den skulle behöva teoretiseras utifrån helt andra utgångspunkter. Målet med en sådan skulle då bestå i att bibehålla den större skalans potential att synliggöra oväntade kopplingar, utan att göra avkall på de särskilda insikter som möjliggörs av ett mer mikroskopiskt studium. Genom att låta dessa skalor interagera kan man formulera nya och intressanta litteraturhistoriska frågeställningar, inte minst i samband med problematiken kring världslitteratur. Om ett av denna artikels grundläggande antaganden stämmer, det vill säga att den svenska litteraturvetenskapens ämnesidentitet till stor del formats av en överenskommelse rörande det historiska utsnittet, borde detta i sig innebära en uppmaning att experimentera mera. Den äldre forskningens öppenhet vad gäller det historiska och kulturella spannet skulle då kunna bli en inspiration för framtiden.

NOTER

- 1 David Damrosch, "Rebirth of a Discipline. The Global Origin of Comparative Studies", *Comparative Critical Studies*, 3, 2006:1, s. 99–112.
- 2 Fredrik Böök, "Svensk litteraturhistoria", i *Kritiskt bokslut. Ur fyrtiotalskritiken*, Lund 1976, s. 133–139, här: s. 135. Om de svenska forskarnas relation till den kontinentala komparatismen, se Carl Fehrman, *Litteraturhistorien i Europaperspektiv*, Lund 1999.
- 3 Haun Saussy, "Exquisite Cadavres stitched from Fresh Nightmares", i *Comparative Literature in an Age of Globalization*, red. Haun Saussy, Baltimore 2006, s. 3–42, här: 12 f.
- 4 Fernand Baldensperger, "La littérature comparée: le nom et la chose", *Revue de littérature comparée*, 1921:1, s. 1–29, här: 7: "ou nulle rencontre réelle n'a jamais crée une dépendance, donc un commencement d'explication de l'un à l'autre écrivain." Min kurs.
- 5 För ett bortglömt sådant dokument, se Hutcheson Macaulay Posnett, "The Comparative Method and Literature", i *The Princeton Sourcebook of Comparative Literature. From the European Enlightenment to the Global Present*, red. David Damrosch et al., Princeton 2009, s. 50–59.
- 6 Gustaf Ljunggren, *Bellman och Fredmans epistlar. En studie*, Lund 1867, s. 68.
- 7 Atterbom skrev i sin Bellmanartikel i *Phosphoros* 1812 om "den forna parallelliserande perioden, då man nödvändigt för varje levande skald ville uppleta benämning och karaktär av gammal klassikus". (P.D.A. Atterbom, "Bellman och Valerius", i *Essayer och kritiker*,

- Valda skrifter*, V, utg. Fredrik Böök, Stockholm 1928, s. 43–62, här: 48.) Faktiskt är det i en respons på Bellman som vi får en av de tidigaste svenska uppgörelserna med denna slags jämförelser. Se Johan Henrik Kellgren, ”Företalet till Fredmans epistlar”, i *Samlade skrifter*, 5:1, utg. Sverker Ek & Allan Sjöding, Stockholm 1946, s. 243–248, här: 247 f. Om Nordenflycht som ”Sveriges Sapfo”, se ”Kammar-rådets och riddarens af Kongl. Nordstjerne-Orden, Grefve Gust. Fr. Gyllenborgs Tal, då han i Kongl. Akademien blef intagen den 9 Februarii 1773”, i *Kongl. Svenska Vitterhetsacademiens handlingar*, II, Stockholm 1776, s. 29–46, här: 33.
- 8 Sven Hedin, *Genom Persien, Mesopotamien och Kaukasien. Reseminnen*, Stockholm 1887, s. 188 f.
  - 9 Karin Monié, *Den etablerade vetenskapsmannen. Gustaf Ljunggren, svensk litteraturhistoriker*, Göteborg 1985, s. 197 f.
  - 10 Lars Gustafsson, *Estetik i förvandling. Estetik och litteraturhistoria i Uppsala från P.D.A. Atterbom till B.E. Malmström*, Stockholm 1986, s. 38–45.
  - 11 *Ibid.*, s. 38–45.
  - 12 Beskrivningen av denna utveckling i Gustafsson 1986 kan kompliceras med den bild som ges i Thomas Olsson, *Idealism och klassicism. En studie kring litteraturhistoria som vetenskap under andra hälften av 1800-talet med utgångspunkt i C.R. Nybloms estetik*, Göteborg 1981. Olsson tar hänsyn till inflytandet från Boströms filosofi och dess radikala boskillnad mellan det absoluta förnuftet och empirin.
  - 13 Henrik Schück, *William Shakspeare. Hans lif och värksamhet*, Stockholm 1883, s. 11.
  - 14 Olsson 1981, s. 31. Som Lars Gustafsson visat gäller detta i någon mån även Schück, men då på ett betydligt mer indirekt sätt. Se Lars Gustafsson, *Litteraturhistorikern Schück*, Stockholm 1983, s. 123–163.
  - 15 *Ibid.*, s. 64.
  - 16 I sin heltäckande skildring av kontexten är detta arbete faktiskt fortfarande användbart för forskare inriktade på den gustavianska litteraturen. Om verkets inspirationskällor, se Monié 1985, s. 144–169.
  - 17 Henrik Schück, ”Litteraturhistoriska metoder”, i *Ur gamla papper. Populära kulturhistoriska uppsatser*, 8, Stockholm 1908, s. 167–192, här: s. 180.
  - 18 Citerat ur Carl Fehrman, ”Estetikens återkomst. Ett stycke lundensisk vetenskapshistoria kring Henrik Schück, Evert Wrangel, Albert Nilsson, Fredrik Böök och några till”, *Vetenskaps societeten i Lund, Årsbok 1987*, s. 1–79, här: s. 16.
  - 19 Jfr Claes Ahlund, ”Litteraturämnets etableringfas. Från 1890 till 1919”, i Claes Ahlund, Bengt Landgren, *Från etableringsfas till konsolidering. Svensk akademisk litteraturforskning 1890–1946*, Uppsala 2003, s. 49–51, s. 71 f.
  - 20 Thomas Olsson preciserar på ett befogat sätt diskussionen i Gustafsson 1983, s. 123–163. Det är enligt Olsson inte i första hand en fråga om vetenskaplig ideologi eller förklaringsmodeller, utan om undersökningens *objekt*. Positivismen ökade betydelsen av arkivstudier, texteditioner, bifigurer som inte fått plats i estetikens kanon o.s.v. – vilka står i nödvändigt samband med ett fokus på den svenska litteraturen. (Thomas Olsson, ”Litteraturforskning – estetik eller filologi”, i *Videnskab og national opdragelse. Studier i nordisk litteratur-*

- historieskrivning*, 1, red. Per Dahl, Thorill Steinfeld, Köpenhamn 2001, s. 53–82, här: s. 76–78.)
- 21 Se t.ex. utbytet mellan Kurt Johannesson och Lars Gustafsson, ”Henrik Schücks historiesyn”, *Samlaren*, 1980, s. 37–44.
  - 22 Carl Rupert Nyblom, ”Om periodindelningen af den svenska litteraturhistorien”, *Nordisk tidskrift*, 1879, s. 1–17, här: s. 2.
  - 23 Synsättet demonstrerades implicit i Jakob Burckhardts *Renässanskulturen i Italien*, ett verk som Schück tog djupa intryck av. Burckhardt skulle senare utvidga synsättet till en mer principiell historiefilosofi baserad på de ”tre potenserna” (staten, religionen och kulturen), i sina postuma *Världshistoriska betraktelser*, övers. Alf Ahlberg, Stockholm 1941.
  - 24 Gustafsson 1983, s. 113–119.
  - 25 Citeras efter Gustafsson 1986, s. 33.
  - 26 I programmatisk form återfinns det bl.a. i Bernhard Elis Malmström, ”Om konstens väsende och betydelse”, i *Samlade skrifter*, 7, Örebro 1868, s. 235–252. Malmström påbörjade också en översättning av Hegels *Estetik*.
  - 27 Ljunggren 1867, s. 71.
  - 28 *Ibid.*, s. 73.
  - 29 *Ibid.*, s. 79.
  - 30 *Ibid.*, s. 5.
  - 31 *Ibid.*, s. 6.
  - 32 *Ibid.*, s. 9.
  - 33 Om bakgrunden till Ljunggrens användning av begreppet, se Monié 1985, s. 135–142. Se äv. Ljunggrens *Framställning af de förnämsta esthetiska systemerna*, II, Lund 1860, s. 151–160 (om Vischers syn på humorn).
  - 34 I folkpoesin finner Ljunggren en humor som ”skämtar äfven med det han vördar”, som ”leker med sjelfva lifvet, icke af lättsinne, utan derföre, att han icke högst af allt skattar lifvet”. I konstpoesien kommer dock denna yttring av det nationella själslivet till uttryck ”endast som en följd af många förmedlingar”. (Ljunggren 1867, s. 28.)
  - 35 G.W.F. Hegel, *Vorlesungen über die Ästhetik III*, i *Werke*, 15, utg. Eva Moldenhauer & Karl Markus Michel, Frankfurt a.M. 1970 [1970a], s. 462–464.
  - 36 G.W.F. Hegel, *Vorlesungen über die Ästhetik I*, i *Werke*, 13, utg. Eva Moldenhauer & Karl Markus Michel, Frankfurt a.M. 1970, s. 469.
  - 37 Gustaf Ljunggren, *Framställning af de förnämsta esthetiska systemen*, 1, Lund 1856, s. 159. Jfr Hegel 1970a, s. 474–476.
  - 38 Denna schematism medförde också många oklarheter rörande relationen mellan geografiska och kronologiska indelningar. I sin *Poesiens historia* hade Atterbom under ”orientalismens” rubrik behandlat den fornpersiska diktningen. Men han var också noga med att skilja mellan denna och den senare persiska poesin, vilken tillhör ”den mohammedanskt modifierade Orientens period”, och som han menade borde behandlas i samband med den medeltida europeiska diktningen, som den ju är samtida med. Geografi och kronologi blandas samman, och det blir otydligt om man ska föreställa sig den persiska litteraturen som en ”romantik”, d.v.s. en motsvarighet till den medeltida europeiska diktning som den var sam-

- tida med, eller om den genom sin geografiska hemvist bestäms som "orientalisk". (P.D.A. Atterbom, *Poesiens historia*, i *Samlade skrifter i obunden stil*, II:1, Örebro 1861, s. 237.)
- 39 Se Annemarie Schimmel, "Hafiz and his Critics", *Studies in Islam*, 1979:1, s. 253–285, här: 269. Om de antiklerikala sidorna hos Hafiz, se Hossein Sheiban, *Den sargade dygden. Religionskritik hos tre klassiska persiska poeter: Sa'di, 'Obayd och Hafez*, Lund 2014, s. 47–137.
- 40 Om svårigheten att översätta Hafiz och liknande persisk poesi, se Bo Utas, "Hur skulle Hafez' dikter kunna tolkas på svenska?", i dens. *Den persiska litteraturen. Essäer*, utg. Ashk Dahlén, Malmö 2011, s. 216–241; idem, "Översättning av persisk poesi – några principiella problem", i *Språk och ordkonst i österled* (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien konferenser nr 79), red. Anders Jeffner, Stockholm 2012, s. 54–70.
- 41 Inledning till Shams al-din Mohammed Hafiz, *Dikter*, övers. Ashk Dahlén, Umeå 2007, s. 13–63, här: 40.
- 42 Ljunggren 1867, s. 75.
- 43 Ljunggren beskriver målet med sin Bellmanstudie som att "utleta den punkt, från hvilken sammanfattningen af de olika sidorna bäst låter sig verkställas" och ansluter sig till Atterboms uppfattning att "humorn är den organiska hjertpunkten af Bellmans skaldesnille". (Ibid., s. 3, 4.) Allmänt om 1800-talets Bellmankult och dess relation till den offentliga moralen, se Johan Stenström, *Bellman levde på 1800-talet*, Stockholm 2009.
- 44 Monié 1985, s. 137.
- 45 Christoffer Eichhorn, *Bellman och hans senaste biograf. Granskning af Prof. Anders Fryxells teckning af Carl Michael Bellman*, Stockholm 1879, s. 87. Fryxell förnekade bestämt att en "humor" av det slag som Atterbom sett hos Bellman, skulle finnas i hans verk: "Där finnes nemligen ingen längtan efter idealet. Den sorg, som stundom yttras, gäller inte omöjligheten att nå idealets fröjder utan omöjligheten att mäta längre njuta af sinnlighetens." (Anders Fryxell, *Berättelser ur svenska historien*, 45, Stockholm 1878, s. 201.)
- 46 August Strindberg, *Tjänstekvinnans son I–II*, i *Samlade verk*, 20, utg. Hans Lindström, Stockholm 1989, s. 279–284.
- 47 Ibid., s. 283.
- 48 Ljunggren 1867, s. 81.
- 49 Detta gäller den redan nämnda bibliska litteraturen, men även t.ex. den indiska, som behandlas kortfattat då Schück utreder ursprunget till de medeltida folksägorna. Se Henrik Schück, *Allmän litteraturhistoria*, II, Stockholm 1920, s. 123–134. Om Schücks relation till den internationella sagoforskningen och dess historiska perspektiv, se Gustafsson 1983, s. 164–174.
- 50 T.ex. den utmärkta *Verdens litteraturhistorie*, red. F.J. Billeskov Jansen, Hakon Stangerup & P.H. Traustedt, 12 vol., Köpenhamn 1971–1974.
- 51 För att låna en formulering av Antoine Compagnon, *La troisième république des lettres*, Paris 1983, s. 23. Vad han beskriver hos Gustave Lanson och de tidiga företrädarna för den franska litteraturhistoriska forskningen har uppenbara analogier med den svenska utvecklingen.
- 52 Processen kan också beskrivas som en påverkan från textvetenskaperna på historieskrivningen, då dennas nya vetenskapliga anspråk baserades på den roll man gav källkritiken,

- vilken inspirerats av den antika och medeltida filologins metoder. Allmänt om detta, se James Turner, *Philology. The Forgotten Origins of the Modern Humanities*, Princeton 2014, s. 303–310. För ett specifikt svenskt exempel, se Rolf Arvidsson, ”Källkritisk radikalism och litteraturhistorisk forskning. Lauritz Weibull, Henrik Schück och Joseph Bédier”, *Scandia*, 37, 1971, s. 287–339.
- 53 Se Rolf Torstendahl, ”I svensk tappning – svenska historiker under utländskt inflytande”, i *Svenska historiker. Från medeltid till våra dagar*, red. Ragnar Björk & Alf W. Johansson, Stockholm 2009, s. 31–44.
- 54 Se sammanfattningen i Ragnar Björk, ”Hjärnetraditionen”, i *Historieskrivningen i Sverige*, red. Gunnar Artéus & Klas Åmark, Lund 2012, s. 64–69.
- 55 Rolf Torstendahl, *The Rise and Propagation of Historical Professionalism*, New York & London 2015, s. 78–81; se äv. idem, ”Fredrik Ferdinand Carlson. En svensk rankean”, i Björk & Johansson 2009, s. 201–210; *ibid.*, s. 43.
- 56 Generellt om denna tendens, se Ernst Breisach, *Historiography. Ancient, Medieval, and Modern*, 3. uppl., Chicago 2007, s. 319–322.
- 57 Många exempel på den idealistiska historiefilosofins överlevnad ges i Rolf Torstendahl, *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1920*, Uppsala 1964. En spänning mellan universalhistoria och källkritik har observerats inom epokens danska historieforskning. Se Mads Mordhorst & Jes Fabricius Möller, *Historikeren Caspar Paludan-Müller*, Köpenhamn 2005, s. 199–203.
- 58 Breisach 2007, s. 271.
- 59 Schücks allmäneuropeiska orientering kan i detta avseende jämföras med historikern Harald Hjärnes ”universalism”. Se Ragnar Björk, ”Harald Hjärne. Universalisten”, i Björk & Johansson 2009, s. 244–259; Torstendahl 1964, s. 280–288.
- 60 Så har Henrik Schücks beroende av teleologiska historieföreställningar av idealistiskt snitt framhävts av Kurt Johannesson, ”Litteraturhistorien och utvecklingsbegreppet. Några reflexioner kring Henrik Schücks litteraturhistoriska metod”, *Samlaren*, 1971, s. 116–154.
- 61 För en överblick, se Bruce Mazlish, ”Terms”, i *World Histories*, red. Marnie Hughes-Worrington, Houndmills etc., 2005, s. 18–43.
- 62 Arne Jarrick & Janken Myrdal, ”Globalhistoria och forskning om långa förlopp”, *Historisk tidskrift*, 2010:4, s. 615–641, här: 615–622. Jfr äv. Svante Nordins handbok *Globaliseringsens idéhistoria*, Lund 2006.
- 63 För ett försök att precisera det världshistoriska projektets moraliska och politiska implikationer, se Jerry H. Bentley, ”Myths, Wagers, and Some Moral Implications of World History”, *Journal of World History*, 16, 2005:1, s. 51–82.
- 64 *Ibid.*; Jarrick & Myrdal 2010, s. 621 f.
- 65 Fred Spier, ”Big History”, i *A Companion to World History*, red. Douglas Nothrop, Chichester 2012, s. 171–184.
- 66 David Christian, ”Scale”, i Hughes-Worrington 2005, s. 64–89, här särsk. 79–82.
- 67 Fernand Braudel, *Medelhavet och Medelhavsvärlden på Filip II:s tid*, övers. Ingvar Rydberg, Furulund 1997; idem, ”Histoire et sciences sociales. La longue durée”, i *Écrits sur l'histoire*, Paris 1984, s. 41–83.

- 68 Jo Guldi & David Armitage, *The History Manifesto*, Cambridge 2015. Jfr Jarrick & Myrdal 2010, s. 618: ”Den globalhistoriska forskningen kommer att tränga sig på. Det innebär automatiskt att långa tidsperspektiv måste till. Globala processer som klimatförändringar och resursslöseri kan inte förstås utan ett långt tidsperspektiv.”
- 69 Med *unit-ideas* avsåg Lovejoy företeelser på en nivå under de traditionella skolorna eller ismerna: tankevanor, specifika sätt att resonera (”dialectical motives”), typer av metafysiskt patos, centrala begrepp och enskilda filosofiska påståenden. Se Arthur Lovejoy, *The Great Chain of Being*, New York 1960, s. 2–23; idem, ”The Historiography of Ideas”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, 78, 1938:4, s. 529–543, särsk. 538 f.
- 70 Darrin M. McMahon, ”The Return of the History of Ideas?”, i *Rethinking Modern European Intellectual History*, red. Darrin M. McMahon & Samuel Moyné, Oxford 2014, s. 13–31; jfr David Armitage, ”What’s the Big Idea? Intellectual History and the Longue Durée”, *History of European Ideas*, 38, 2012:4, s. 493–507. Det bör uppmärksammas att Fernand Braudel (1984, s. 51 f.) såg kulturen som ett område där de långsamma utvecklingsrytmerna (*longue durée*) var särskilt framträdande. Han framhöll då Ernst Robert Curtius *Europäische Literatur und Lateinisches Mittelalter* (1948) som ett exempel.
- 71 Wai Chee Dimock, *Through Other Continents. American Literature Across Deep Time*, Princeton 2006, s. 5.
- 72 Ibid., 73–106. Se äv. idem, ”Introduction: Genres as Fields of Knowledge”, *PMLA*, 122, 2007:5, s. 1377–1388.
- 73 Dimock 2006, s. 123 f.
- 74 För dessa ståndpunkter, se, i tur och ordning: Esbjörn Nyström, ”Litteraturvetenskapen i Sverige”, *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2010:1, s. 61–76; Anders Pettersson, ”Transcultural Literary History. Beyond Constricting Notions of World Literature”, *New Literary History*, 39, 2008:3, s. 463–479, här: s. 464; Stefan Helgeson, ”Att vara eller inte vara global”, *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2002:2, s. 26–33.
- 75 Schück 1908, s. 174. Jfr formuleringen i *Allmän litteraturhistoria*, I, Stockholm 1919, s. 4: ”[En allmän litteraturhistoria] skär ej historien på längden, utan ’på bredden’, och följer således t.ex. den fransk-klassiska smakens segertåg från Frankrike till övriga land, upplysningslitteraturen från England till Frankrike, Tyskland o.s.v., renässansrörelsen från Italien till det övriga Europa.”
- 76 Schück 1908, s. 174.
- 77 Carl Fehrman, *Vin och flickor och Fredmans stråke. Bellman och visans vägar*, Stockholm 1977.
- 78 Ljunggren 1867, s. 68.
- 79 Ett tidigt exempel är René Wellek, ”Genre Theory, the Lyric, and Erlebnis”, i dens. *Discriminations. Further Concepts of Criticism*, New Haven 1970, s. 225–252. Relaterad är också Gérard Genettes kritik av hur den romantiska triaden lyrik-epik-dramatik projiceras bakåt på antiken. Se ”Introduction à l’architexte” i *Théorie des genres*, Gérard Genette, Tzvetan Todorov et al., Paris 1986, s. 89–159. Kritiken av ”den lyriska läsningen” har på senare framförts av Virginia Jacksons och Yopie Prins. Se (den kritiska) genomgången av deras synsätt i Jonathan Culler, *Theory of the Lyric*, Cambridge, Mass., 2015, s. 83–85.

- 80 Culler 2015, s. 91–109.
- 81 Ibid., s. 86–90.
- 82 Om Schücks litteraturbegrepp, se Gustafsson 1983, s. 96–108. Man kan för övrigt notera att senare tiders nya historicism, som ville upplösa litteraturbegreppet till förmån för en utvidgad idé om kulturen som text, i detta avseende kanske inte var så ny som den verkade: ”The notion of culture as text [...] vastly expands the range of objects to be read and interpreted. [...] canonical works of art are brought into relation not only with works judged as minor, but also with texts that are not by anyone’s standard literary”. (”Introduction”, i Catherine Gallagher & Stephen Greenblatt, *Practicing New Historicism*, Chicago 2000, s. 9 f.
- 83 Franco Moretti, ”Conjectures on World Literature”, i idem, *Distant Reading*, London 2013, särsk. s. 46: “[...] the sheer enormity of the task makes it clear that world literature cannot be literature, bigger [...]. It has to be different. The *categories* have to be different.” Jfr även s. 49, not 7 (citat från Max Weber): ”Inevitably, the larger the field one wants to study, the greater the need for abstract ’instruments’ capable of mastering empirical reality.”
- 84 Se exempelvis René Wellek, *A History of Modern Criticism, 4. The Later Nineteenth Century*, London 1966, s. 278 f.
- 85 *Persistent Forms. Explorations in Historical Poetics*, red. Ilya Kliger & Boris Maslov, New York 2016; Boris Maslov, *Pindar and the Emergence of Literature*, Cambridge 2015, s. 23–33; idem, ”Comparative Literature and Revolution. On the Many Arts of (Mis)reading Alexander Veselovsky”, *Compar(a)ison*, 2008:2, s. 101–129.
- 86 Ilya Kliger & Boris Maslov, ”Introducing Historical Poetics. History, Experience, Form”, i Kliger & Maslov 2016, s. 1–36.
- 87 En kritik mot periodisering, och en uppmaning till att prova andra kombinationer av såväl formmässiga element som historiska epoker finns i Eric Hayot, *On Literary Worlds*, Oxford 2012, s. 147–160. Hayot utvecklar dessa tankegångar i ett pågående projekt som jag tagit del av i form av en inspelad föreläsning ”Near Stars. Analytic Scale and the Literary Object”, <http://ias.umn.edu/2014/12/04/hayot/> (30.5.2016), samt föreläsningutkast på samma tema ”Scale, Data and World Literature”, <http://erichayot.org/wp-content/uploads/2013/11/scaledata.pdf> (30.5.2016).
- 88 Wilhelm Windelband, *Geschichte und Naturwissenschaft. Rede zum Antritt des Rectorats der Kaiser-Wilhelms-Universität Strassburg*, Strassburg 1894.
- 89 Se Rens Bod, *A New History of the Humanities. A Search for Principles and Patterns from Antiquity to the Present*, Oxford 2013, s. 7, samt s. 352–358.
- 90 Windelband 1894, s. 12.

ABSTRACT

Alfred Sjödin, Department of Comparative Literature, Center for Languages and Literature, Lund University

Bellman, Hafiz, Anacreon: Gustaf Ljunggren and the Scale of World Literature (Bellman, Hafiz, Anacreon: Gustaf Ljunggren och världslitteraturens skala)

In his study of Carl Michael Bellman, literary historian Gustaf Ljunggren (1823–1905), compared the Swedish poet not only to the traditional object of comparison, the ancient Greek poet Anacreon, but also to the Persian fourteenth-century poet Hafiz. This article revisits Ljunggren's work in the light of recent discussions about world literature and the role of historical scale in literary studies. It investigates how a change of scale, in large part due to the professionalization of historical research, created many of the prevailing assumptions concerning the proper object of Swedish literary studies and its possible connections to the literature of other countries. In Ljunggren's work we find an interesting alternative to the view of nation and periodization that came to dominate the discipline.

Keywords: History of literary studies, historiography, comparative literature/world literature, periodization